

ქეთევან ბოლაშვილი
ვანო სარაჯიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
კონსერვატორია, თბილისი
ketevan.bolashvili@tsc.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: მუსიკალური ტერმინოლოგია, მუსიკალური
ტერმინების სისტემური ორგანიზება, მუსიკალურ ტერმინთა
ლექსიკონების შედგენა და გამოცემა საქართველოში.

მუსიკალური ტერმინოლოგია – პრობლემები, პერსპექტივები

მუსიკალური ხელოვნება ადამიანის არსებობის მუდმივი თანამდევი და მისი ერთ-ერთი უძველესი და ყველაზე აბსტრაქტული შემოქმედებითი საქმიანობაა, რომელიც არსებობის ხანგრძლივი ისტორიის განმავლობაში ქმნის ურთიერთობის საკუთარ სახეს, თავისებურ მყარ მიდგომებსა და ერთეულებს, მათ შორის, თვითმყოფად დამწერლობას და, ბუნებრივია, ქმნის მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელ ტერმინებს. თავისთავად ცხადია, მუსიკალური ტერმინების და მათი მნიშვნელობის ცოდნის გარეშე შეუძლებელია მუსიკალური ნაწარმოების სათანადო შესწავლა, მუსიკის სხვადასხვა ასპექტის შეცნობა.

ყველა სხვა პროფესიის მსგავსად, მუსიკალური ტერმინოლოგია, ერთი მხრივ, საკუთრივ მუსიკალური ხელოვნების პირშემა და, მეორე მხრივ, მისი განვითარების ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი. ტერმინოლოგიის სრულყოფილი ფლობის გარეშე შეუძლებელია მუსიკალური ხელოვნების და, განსაკუთრებით, მისი კვლევის წინსვლა, ხოლო ყოველი პრობლემა, გაუმართაობა და უზუსტობა, წარმოქმნის იმგვარ გაუგებრობებს, რომლებმაც შეიძლება ერთი პროფესიის ადამიანები პროფესიულ შეცდომებამდეც კი მიიყვანოს, ანუ შეუძლებელი გახადოს თავისებური მუსიკალური ტექსტის გააზრება, მისი გაგება და სწორი ინტერპრეტაცია. შესაბამისად, ისედაც მხოლოდ ნაწილობრივ ზუსტი მუსიკალური ტექსტი, კიდევ უფრო მეტ უზუსტობას გამოიწვევს.

მუსიკალური ხელოვნება დაარსებიდან იყენებს თავისებურ ტერმინებს, რომლებიც სხვადასხვა გეოგრაფიულ არეალში და, შესაბამისად, სხვადასხვა ენის პირობებში გაჩნდა და დამკვიდრდა. რო-

გორც ცნობილია, ტერმინოლოგია მრავალი მოვლენის საფუძველზე ყალიბდება და ის ან უცვლელად გადადის ერთი ენიდან მეორეში, ან სახეს იცვლის ამა თუ იმ ენის გავლენით.

რა თქმა უნდა, საქართველოში ორიგინალური მუსიკალური ტერმინებიც გაჩნდა, რომლებიც ქართულ ხალხურ თუ ძველ პროფესიულ მუსიკასთანაა დაკავშირებული. სამწუხაროდ, დღეს შეუძლებელია ზოგიერთი ტერმინის ზუსტი მნიშვნელობის დადგენა მისი აღსანიშნავი საგნის არსის დაკარგვის გამო, მაგრამ ჩვენ ამ საკითხს არ განვიხილავთ.

სტატიაში წარმოდგენილია ევროპული მუსიკალური აზროვნების ამსახველი ტერმინების ქართულ ენაში გამოყენების რამდენიმე საკითხი.

უპირველეს ყოვლისა, მოკლედ შევეხები იმას, თუ რა მდგომარეობაა მუსიკალური ტერმინების ლექსიკონების თვალსაზრისით.

დღემდე საკუთრივ მუსიკალურ ტერმინთა სულ რამდენიმე ლექსიკონი არის გამოცემული, კერძოდ:

- თ. ჩხეიძე, დ. შულღიაშვილი, სამგალობლო ტერმინთა ლექსიკონი;
- მუსიკალური ლექსიკონი: (უცხოურ-რუსულ-ქართული), ა. ყიფშიძე, გ. ჩხიკვაძე;
- თ. დაფქვიაშვილი, მუსიკალურ ტერმინთა ლექსიკონი.

ცალკეული ტერმინების განმარტება გვხვდება შემდეგ გამოცემებში:

- რ. ქუთათელაძე, მ. ჯაფარიძე, ქართული მუსიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი;
- ა. თამარაშვილი, მუსიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი;
- ა. ყიფშიძე, ხელოვნების განმარტებითი ლექსიკონი;
- ი. კარგარეთელი, მოკლე პოპულარული სამუსიკო ენციკლოპედია.

მუსიკის ტერმინოლოგიის საკითხები მრავალგვარი შესწავლის საგანი შეიძლება გახდეს, მაგრამ აქ მინდა მხოლოდ ერთ საკითხზე გავამხვილო ყურადღება: რა პრობლემები არსებობს მუსიკალური ტერმინების გამოყენების თვალსაზრისით?

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ მუსიკალური ტერმინების უმეტესობა ევროპული ენებიდანაა შემოსული, უმთავრესად გამოიყენება იტალიური და ფრანგული, ასევე გერმანული ტერ-

მინები. ევროპულ ენებში სხვადასხვა ტერმინი, ძირითადად, უცვლელად გამოიყენება, რაც, დაწერილობის თვალსაზრისით, არ წარმოადგენს არავითარ სირთულეს. იმავეს ვერ ვიტყვით ქართულ ენაზე. ამ ტერმინების ქართულში გადმოტანა გარკვეულ სირთულეს ქმნის. მსგავსი სირთულე ჩნდება ნაწარმოებების სათაურებთან დაკავშირებითაც – ტრადიციის თანახმად, ევროპულ ენებში სათაურები ასევე ორიგინალის ენაზე იწერება ხშირად. ქართულად მიღებულია სათაურების თარგმნა, რაც ასევე მოწესრიგებას მოითხოვს, მაგრამ ეს სხვა საკითხია.

ტერმინების დაწერილობას რომ დავუბრუნდეთ, მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი:

ქართულ ენაში ჩამოყალიბდა საკრავების სახელწოდებების პირდაპირი გადმოტანის ტრადიცია. უმთავრესად გამოიყენება საკრავების იტალიური დასახელებები, მაგალითად: *ვიოლინო*, *ვიოლონჩელო* ან *ჩელო*, *კონტრაბასი*, მაგრამ იშვიათად შეხვდებით *ვიოლას*. ამ საკრავის იტალიური სახელწოდების *viola*-ს ნაცვლად უფრო ხშირად გვხვდება *ალტი*, რომელიც ფრანგულიდან – *alto* – მოხვდა რუსულში და შემდეგ ქართულ ენაში. ანალოგიურად რუსული ენის გზით დამკვიდრდა *ტიმპანი ლიტავრების* სახელწოდებით.

რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, საკრავებისა და მომღერლების ხმების ძირითადი სახელწოდებების უმეტესობა არ საჭიროებს შესწორებას, დამკვიდრებულია და მხოლოდ მცირედ დაზუსტებას მოითხოვს, მაგრამ განსხვავებული მდგომარეობაა მათი რეგისტრის ან ხასიათის აღმნიშვნელი ტერმინების მხრივ. აქ თითოეული მკვლევარი თვითნებურად წყვეტს, დაწეროს, მაგალითად, *პიკოლო* თუ *piccolo*. განსაკუთრებით მძაფრად დგას ეს საკითხი შედგენილი ტერმინების გამოყენებისას: მაგალითად, ხმა *basso-buffo* ქართულად იქნება *ბანი-buffo* თუ *ბანი-ბუფო* ან იქნებ *კომიკური ბანი*?

შემდეგი საკითხი ეხება არტიკულაციის ნიშნებს, მაგალითად: *pizzicato*, *legato*, *frulato*, *glissando* და მრავალი სხვა. არსებული ტრადიციის თანახმად, ზოგიერთი მათგანი, როგორც წესი, იწერება ქართულადაც, მაგალითად, *ტრემოლო*, *გლისანდო*, ზოგიერთი კი მხოლოდ იტალიურად – *pizzicato*, *frulato*. დამეთანხმებით, ასეთი აღრევა დაუშვებელია!

და თუ ამ ძველ ტერმინებს არა აქვს ქართულში ხმარების რაიმე წესი, ახლად შექმნილი ტერმინები ხომ კიდევ უფრო მეტ პრობლემას ქმნის. ჩვენ არ ვგულისხმობთ დღეს ჩვენში გავრცელებულ *საუნდს*,

ფერქაშენს ან მსგავს ტერმინებს. სასურველი იქნებოდა, დადგენილიყო, როგორ დავწეროთ, მაგალითად, *Sprechgesang* ან *Klangfarbenmelodie*?

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაა *ტემპების* აღნიშვნა. უმეტესწილად, მუსიკალურ ნაწარმოებებში *ტემპი* აღინიშნება იტალიური ტერმინით, რომელიც არ ითარგმნება სხვა ენებზე და უცვლელად, იტალიურად, იწერება, მაგრამ რუსული ტრადიციის ხანგრძლივი ბატონობის შედეგად, ტემპის აღმნიშვნელი რამდენიმე ძირითადი ტერმინი ქართულადაც იწერებოდა, თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში შეცდომით, მაგალითად, იტალიური *Adagio* მრავალი ხნის განმავლობაში იწერებოდა და ახლაც იწერება ქართულად – *ადაჯიო*, მაგრამ, თუ იტალიურ ტერმინებს *Allegro*, *Andante*, *Presto* და ა. შ. ასევე დავწერთ ქართულად, როგორ უნდა მოვიქცეთ ტემპის გერმანული ან ფრანგული ტერმინების გადმოცემისას? საინტერესოა, რომ გერმანულენოვანი და ფრანგი კომპოზიტორების ტექსტებში შეიძლება შეგვხვდეს ტემპის აღმნიშვნელი ტერმინები ორ ენაზე – გერმანულად და იტალიურად ან ფრანგულად და იტალიურად, მაგალითად, დასაწყისში იყოს *Seher Schnell* და შემდეგ *Tempo I*. ამ შემთხვევაში, ერთი – *Tempo I* – ყველა მუსიკოსისთვისაა გასაგები, ხოლო *Seher Schnell* – მოითხოვს თარგმნას. აქვე ჩნდება კიდევ ერთი საკითხი, თარგმნის შემთხვევაში, სად და როგორ უნდა იყოს მითითებული ქართული შესატყვისი?

საყურადღებოა ასევე ტერმინი *rhythm*-ი. ორიგინალიდან გამომდინარე ქართულად უნდა იწერებოდეს *რიტმი* (ჩვენს ენას აქვს ამის საშუალება). აქვე აღვნიშნავთ, რომ როდესაც ჩვენი მუსიკოლოგიური ტექსტები ხვდება რედაქტორის ხელში, *რიტმს* ყოველთვის ცვლიან *რიტმით*, რაც, ერთი მხრივ, სწორია, მაგრამ, მეორე მხრივ, ჩვენ, მუსიკათმცოდნეებს, გვაქვს საკუთარი მოსაზრება: ვინაიდან ეს ტერმინი ძირითადად გამოიყენება მუსიკასა და პოეზიაში, მათი ერთმანეთის გასამიჯნად, მუსიკაში არის *რიტმი*, ხოლო პოეზიაში – *რიტმა*.

რამდენად სწორია ეს პოზიცია? იქნებ საჭიროა მისი გადახედვა და ამ ტერმინის დადგენა?

სამუსიკო ტერმინოლოგიაში არსებული მრავალი სირთულის გადასაწყვეტად საჭიროა შემუშავდეს შეთანხმებული მუშაობის გარკვეული გეგმა. ვფიქრობთ, უპირველესად, საჭიროა სხვადასხვა სახის ლექსიკონების მომზადებისა და გამოქვეყნების რიგითობის დადგენა. მათ შორის:

1. შედარებით მარტივია ტერმინოლოგიური ლექსიკონ-ცნობარის შექმნა, რომელშიც განმარტების გარეშე იქნება მოცემული ტერმინები სხვადასხვა ენაზე და მათი შესატყვისები ქართულად. ამის შესანიშნავი ნიმუშია შვიდენოვანი ტერმინოლოგიური ლექსიკონი: *Terminorum musicae index septem linguis redactus*;

2. უფრო ხანგრძლივ მუშაობას მოითხოვს განმარტებითი ლექსიკონი – ტერმინები და მათი განმარტებები. თუ გავიხსენებთ, რომ ევროპაში, ტინქტორისის მიერ 1472 წ. შექმნილი პირველი ამგვარი ლექსიკონი 100-ამდე ტერმინს შეიცავდა. ვფიქრობთ, ამ სახის ლექსიკონი თანდათან და მუდმივად უნდა ივსებოდეს;

3. მხოლოდ ამის შემდეგ, პირველ ორ პუნქტში დასახელებული ლექსიკონების ბაზაზე, უკვე არსებული გამოცდილებით შეიძლება შეიქმნას ენციკლოპედიური ლექსიკონი, რომელშიც სრულყოფილად აისახება მუსიკის ტერმინოლოგია – დადგენილი, შეთანხმებული და სარწმუნო.

რა თქმა უნდა, ჩვენ მიერ შემოთავაზებული გეგმა არ არის ერთადერთი და თანაც სწორი გზა. ამ საკითხზე ისევე, როგორც სხვა მსგავს პრობლემებზე, არ შეიძლება ერთმა ან ორმა ადამიანმა იმუშაოს, აუცილებელია სხვადასხვა დარგის პროფესიონალების გაერთიანება.

შემუშავებული გეგმის შესაბამისად უნდა დაისახოს ტაქტიკური ამოცანები და, ვფიქრობთ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დადგინდეს: რა ტიპის ლექსიკონის შექმნა არის შესაძლებელი ამ ეტაპზე შედარებით მოკლე დროში; რომელი სპეციალისტები მიიღებენ მონაწილეობას; დადგინდეს ლექსიკონის სტრუქტურა, სიტყვანი, შეგროვდეს მასალა, გასწორდეს ის ტერმინები, რომლებიც ფართოდ გამოიყენება ჩვენს პრაქტიკაში, მაგრამ არაზუსტია და ა. შ.

ამ პროცესის სრულყოფა იქნება საფუძველი სამუსიკო ტერმინების სისტემატიზაციისა და უნიფიცირებისა.

Ketevan Bolashvili

V. Sarajishvili Tbilisi State Conservatoire, Georgia

ketevan.bolashvili@tsc.edu.ge

Keywords: Musical terms, Systematic organization of musical terms, Creating and publishing Musical Dictionaries on Georgian.

Musical Terminology – Problems and Perspectives

Summary

The purpose of this report is to focus on musical terminology, in particular, on several issues related to the usage of some of the terms used to express European-style musical thinking in the Georgian language:

1. Whether to use terms taken directly from European (Italian and French, sometimes German) languages or transliterate them using the Georgian alphabet;
2. Specifics of using terms necessary for the precise description of the timbre or tessitura of instruments or a singer's voice;
3. Systematization of articulation marks;
4. Particularities of recently appeared terms.

Ideas for solving existing problems:

1. Develop strategies and tactics to create different types of dictionaries:
 - Terminology Dictionary-Directory;
 - Explanatory Dictionary;
 - Encyclopedic Dictionary.
2. Set tactical schemes in accordance with the strategic plan: Determine the best sequence for creating and publishing the dictionaries, the structure of each dictionary, and which words are needed; gather the material and adjust terms that are widely used in practice but are inaccurate, etc.